

During the analysis of criminalistics literature and criminalistics methods, we found out that scientists and practitioners determine two main features in objects that we provisionally call the results of an engineer-technical activity of a person: the purpose and suitability. Analyzing these concepts we can make a conclusion that the purpose is the correspondence of the first plan to general principles of construction of devices of special type and the suitability — is the degree of realization of that first plan.

At the end we come to a conclusion that in the base of group identification of objects that are the results of an engineer-technical activity of a person, can be the analysis of two main stages of their creation: of the development (an aim, project, calculations, designing) — the purpose of an object and realization (the conformity of real-time device characteristics to characteristics that are formed on the phase of development and that are typical to the group of devices of certain type)- its suitability.

Since the expert's conclusion is one of the sources of evidence, according to the law it must be assessed by the investigator and the court. In order to correctly use in the evidence the facts established by the forensic expert, the investigator and the court must analyze the content of the entire expert's conclusion, and not just his conclusions. The most difficult part for evaluation by the investigation (court) is the research part of the conclusion, describing the progress of the research and its results, in which used scientific methods and techniques are indicated. One of the main points that are evaluated is the scientific validity of the expert's conclusions.

It is established that the scientific validity of the expert's conclusions is determined, in particular, by the correctness of conducting expert experiments. When carrying out research of the group identification of objects that are the results of engineer-technical activities of a person, to determine the suitability of such objects for certain actions and determine the technical characteristics that determine the qualitative characteristics of these objects (these technical characteristics are used later to determine the purpose of these objects) in most cases during the experiment it is necessary to reproduce the usual way of using of these objects. In exceptional cases, an indirect determination of the necessary technical characteristics is allowed; while preliminary (at the stage of creating the methodology) expert experiments should establish the possibility of such an indirect definition.

УДК 343.98

О. В. Щербина
судовий експерт

*Кропивницьке відділення
Київського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України*

**ДО ПИТАННЯ ДОПУСТИМОСТІ ДОКАЗІВ,
ЩО НАДАЮТЬСЯ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ**

У статті висвітлено актуальну тематику щодо допустимості доказів у процесуальному праві.

Відповідно до законодавства України судова експертиза визначається, як дослідження експертом на основі спеціальних знань, матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що

перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду (ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 № 4038-XII) [1, с. 61].

Відповідно до ч. 5 ст. 101 КПК України, висновок експерта не може ґрунтуватися на доказах, які визнані судом недопустимими [2, с. 44].

Юридичною наукою давно вироблено критерії допустимості та недопустимості доказів, а саме:

1) доказ має бути отриманий належним суб'єктом, який наділений повноваженнями проводити процесуальну дію, під час якої отриманий доказ;

2) важливі для справи фактичні дані мають бути одержані зі встановлених законом джерел, що можна перевірити;

3) доказ має бути отриманий із дотриманням порядку проведення процесуальної дії;

4) під час отримання доказів мають бути дотримані вимоги закону щодо фіксації перебігу та результатів процесуальної дії;

5) зібрані докази та інші матеріали кримінального провадження є достатніми для здійснення аналізу й перевірки достовірності та законності отримання фактичних даних.

Кістяковський А. Ф. — з іменем якого пов'язаний розвиток правової думки в Україні другої половини XIX століття, становлення національної правової освіти, один із перших вітчизняних правознавців виявив, що питання кримінального процесу складають предмет окремої від кримінального права науки, метою якої є розвиток ряду істотних принципів і доктрин кримінального процесу, пов'язаних перш за все з повноваженнями учасників кримінального суду і його звичаями. Ознайомившись з лекціями Кістяковського А. Ф., у частині загальних питань кримінального процесу можна сказати, що викладене прямо підтверджує тезис: «Все нове — це добре забуте старе». Так, в своїх лекціях в загальній частині кримінального судового процесу науковець зазначав: «доказами називається все те, що робить нас впевненими в істині відомого припущення. Достовірність живе в нас, істина лежить в фактах. Перша народжується із пізнання другої, але внаслідок властивої людині похибки можливо досягти першої там, де друга не існує і навпаки. Принцип достовірності, визначеної законом, бере основу із ствердження чи заперечення доказів в так званій системі законних доказів. Ця система складається з того, що закон сам «а ргіогі» визначає які умови їм потрібні від доказів для того, щоб доказ був повним. В цій системі сам закон бере на себе оцінку значення кожного виду доказів». Свідчення свідка він вважає достатнім доказом тільки під тією умовою, якщо воно дане двома свідками і притому — присяжними [3 с. 80–83].

Тертишнік В. М. зазначав, що визначення доказів як фактичних даних, тобто відомостей про факти, а не як самих фактів, є найбільш вірним для застосування до кримінального процесуального доказування, яке включає в себе не тільки логічні операції по обґрунтуванню висновків по справі, але і діяльністю по збиранню, дослідженню, оцінці і перевірці доказів. На підтвер-

дженні вказаного ним, наводиться цитата Дорохова В. Н.: «Доказами в кримінальному процесі неможна називати факти, що входять в предмет доказування. В мисленні людини існують, взаємодіють, рухаються не речі, предмети, а їх образи, поняття, відомості про них. Фактичні дані — це отримані із законних джерел відомості про факти» [4 с. 21].

Доказ представляє собою єдність фактичних даних і їх процесуальних носіїв. Фактичні дані отримують статус доказів при наявності ряду умов. По-перше, вони повинні мати відношення до предмету доказування, а саме: бути в змозі знімати невизначену невизначеність за фактамами, що підлягають встановленню, тобто бути належними до справи. По-друге, дані, що відносяться до справи, повинні бути зібрані у передбаченому законом порядку, тобто бути допустимими у справі. По-третє, закон обмежує використання в якості доказів перелік умов, що пред'являються як до самих фактичних даних, так і до їх джерел [4, с. 26–27]. Наприклад: не можуть бути свідками захисники, нотаріуси, лікарі, священнослужителі — з приводу того, що їм довірено або стало відомо при здійсненні професійної діяльності, якщо вони не звільнені від обов'язку зберігати професійну таємницю особою, що довірила їм ці відомості.

Пов'язуючи допустимість доказів з процесуальним порядком їх отримання, закон не тільки має на меті захист громадян, їх законних прав і інтересів, але й містить гарантії достовірності інформації, що виступає як доказ.

Забороняючи використання в доказовій інформації, джерело якої невідоме або сумнівне, а також встановлюючи суворий порядок отримання доказових даних, закон тим самим піклується про використання в доказуванні не будь-яких, а лише достовірних відомостей, фактичних даних. В буквальному сенсі «фактичні дані» — це данні, що відповідають дійсності, фактам. Це об'єктивна інформація, що адекватно відображає об'єктивну реальність. Отже, доказами у кримінальному провадженні є також, отримані у відповідності до закону, фактичні дані, які в цілому відповідають вимогам відношення до справи, допустимості і достовірності [4, с. 28].

Багато наукових та практичних працівників по-різному представляють встановлення допустимості та достовірності основних доказів, тому по-різному визначають об'єм доказів, що підлягають збиранню. На думку Тертишника В. М., встановлення відношення до справи, допустимості і достовірності фактичних даних являється необхідною умовою їх використання в доказуванні. Він дає наступне визначення: «доказами у кримінальній справі являються будь-які, отримані у встановленому законом порядку, достовірні фактичні дані, які можуть слугувати засобами встановлення об'єктивної істини». Не можуть бути доказами фактичні дані, джерело і спосіб отримання яких невідомі або законом заборонені, а також дані, отримані незаконним шляхом [4. с. 28].

Такої ж точки зору дотримується і Мухін І. І.: «для того, щоб встановити достовірність доказів, необхідно кожне джерело як доказ оцінити з точки

зору його допустимості». Правила допустимості доказів встановлюють ті джерела відомостей про факти, які можуть бути допущені в процесі доказування. Вони виходять із дотримання законності при збиранні і закріпленні доказів і мають своєю метою забезпечити достовірність отриманих відомостей про факти [5, с. 120]. Допустимість доказів вимагає отримання інформації при доказуванні фактів тільки із законних, тобто передбачених законом, процесуальних джерел.

Процесуальними джерелами доказів у кримінальному провадженні законом визначені показання, речові докази, документи, висновки експертів (ст. 84 КПК) [2, с. 37].

Використання при збиранні і закріпленні доказів джерел, що не передбачені законом, веде на практиці до того, що отримані таким шляхом фактичні дані не набувають значення судових доказів і не можуть бути використані при доказуванні обставин у справі [5, с. 121].

Докази, одержані з грубим порушенням норм КПК, що регулюють процес доказування, конституційних та інших прав громадян, в порушення норм, що процесуально визначають процедуру збирання, оцінювання та використання доказів та їхніх джерел, є недопустимими.

Статтею 87 КПК України визначено, що недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини [2, с. 38].

Зазначеною статтею закріплено визначення доказу як недопустимого та випадки, при яких суд зобов'язаний визнати істотними порушення прав та основоположних свобод та, як наслідок, визнати такі докази не допустимими. Встановлено обов'язок суду визнавати такі діяння як здійснення процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов, істотним порушенням прав людини і основоположних свобод, а отриманих у такому разі доказів недопустимими [2, с. 38].

На думку Мухіна І. І., якщо джерело, з якого отримується інформація про факт, що доказується, є сумнівним і незаконним, то і сам факт не можна вважати установленим, він не може слугувати доказом по справі «у всякому разі до тих пір, поки його існування не буде підтверджено відомостями, отриманими з інших доброякісних джерел». Отже, встановлення допустимості того чи іншого джерела доказів тягне за собою усунення із справи отриманих з нього фактичних даних, якщо ці дані не будуть підтверджені іншими допустимими джерелами [5, с. 121].

У разі встановлення очевидної недопустимості доказів під час судового розгляду, суд визнає цей доказ недопустимим, що тягне за собою неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате (ст. 89 КПК) [2, с. 38].

Оцінюючи докази з точки зору їх допустимості, орган досудового розслідування і суд в кожному окремому випадку повинні встановити, з якого джерела отримана інформація про факт, що доказується, чи являється це джерело інформації законним. Без такої оцінки процесуальних джерел, вони позбавлені можливості зробити правильні висновки достовірності доказів [5, с. 123].

Допустимість доказів передбачає також певну процесуальну форму, тобто закон встановлює, в якій формі можуть бути отримані фактичні дані із процесуальних джерел [5, с. 123]. Наприклад, тимчасовий доступ до речей і документів здійснюється на підставі ухвали слідчого-судді, суду (ст.159 КПК) [2, с. 62]. Ніхто не може бути затриманий без ухвали слідчого-судді, крім випадків, передбачених КПК (ст. 207 КПК) [2, с. 84]. Ухвала слідчого-судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи з підстав, зазначених у клопотанні прокурора, слідчого, надає право проникнути до житла чи іншого володіння особи лише один раз (ст. 235 КПК) [2, с. 97].

Якщо фактичні дані в стадії досудового розслідування чи судового розгляду були отримані з порушенням, передбаченої законом форми, то такі дані незалежно від характеру процесуальних порушень, не будуть мати значення доказів, так як форма їх виявлення позбавляє ці дані їх достовірності і тому, вони не можуть бути використані для обґрунтування висновків та повинні бути визнані як недопустимі [5, с. 123]. Наприклад, суд зобов'язаний визнати істотними порушеннями прав людини і основоположних свобод, а отримані внаслідок істотного порушення прав і свобод людини докази недопустимими, в результаті таких діянь як: отримання доказів внаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження; порушення права особи на захист; отримання показань від свідка, який надалі буде визнаний підозрюваним чи обвинуваченим у цьому кримінальному провадженні (ст. 87 КПК) [2, с. 38].

Отже, оцінюючи докази з точки зору їх допустимості, слідчий і суд в кожному окремому випадку повинні встановити не лише законність джерела інформації про доказуваний факт, але і законність самої форми отримання фактичних даних із того чи іншого джерела, тобто повинні встановити, чи були дотримані виявлені правила і закріплення доказів, чи не було допущено при їх отриманні порушення процесуальної форми. Якщо такі порушення мали місце, то в якій мірі могли відбитися на достовірності і повноті доказів. [5, с. 123].

На думку науковця Треушнікова М. К., фактичні дані в своїй сутності є сукупністю відомостей про будь-які факти, що мають значення для справи, а також вся доступна для безпосереднього сприйняття судом інформація про них [6, с. 9]. Процесуальну форму не можна ототожнювати з джерелами доказів. Джерела доказів є об'єкти матеріального світу, що зафіксували інформацію про факти. Ними можуть бути люди (сторони, треті особи, свідки, експерти) або речі. Джерело доказів відповідає на питання про те, звідки отри-

мано відомості, а процесуальна форма доказів — яким чином відомості залучені в судовий процес і доведені до свідомості суду. Відомості про факти, відображені у свідомості сторони, третіх осіб, свідків, експерта, фігурують в процесі доказування в усній і письмовій формі. Показання свідка, на відміну від інших особистих доказів, можуть бути тільки у формі усного особистого повідомлення фактичних даних складу суду. Покази свідків в письмовій формі не можуть прийматися судами до уваги, оскільки не володіють ознаками судових доказів. Незалежно від наявності в суді письмових пояснень сторін, третіх осіб, свідків, вони дають усні пояснення, якщо вони особисто присутні у судовому засіданні. Формою передачі фактичних даних в письмових доказах виступають будь-яким способом виконані знаки, поєднані в певну систему, структуру, що несуть смислове навантаження. Якщо знаки не виражають думки — не має передачі інформації, а значить відсутня і форма існування фактичних даних [6, с. 11–12].

Відповідно до ч. 4 ст. 95 КПК України «суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він, безпосередньо, сприймав під час судового засідання або отриманих у порядку, передбаченому статтею 225 цього Кодексу (допит свідка під час досудового розслідування в судовому засіданні). Суд не вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них [2, с. 40].

Белкін Р. С. також відзначає, що отримання доказів способом, що не передбачений законом, не допускається. Фактичні дані, отримані таким способом не набувають доказової сили [7, с. 31].

Оцінка доказів у судовому дослідженні — це логічний процес встановлення допустимості і належності доказів для виявлення істини. Оцінка доказів вживається для того, щоб виявити: допустимість використання даного факту як судового доказу по справі та чи не протирічить це закону, принципам доказування; чи відноситься даний доказ чи сукупність доказів до справи; в якому зв'язку знаходиться даний доказ з іншими зібраними по справі доказами, який характер і значення такого зв'язку; яке значення даного доказу і сукупності доказів для виявлення істини, чи являється сукупність доказів достатньою підставою для прийняття того чи іншого процесуального рішення про долю справи; як може бути використаний доказ в процесі подальшого судового дослідження. Оцінка доказів здійснюється протягом судового дослідження, як в процесі досудового розслідування, так і в процесі судового розгляду кримінальних проваджень [7, с. 67].

Оцінка доказів включає, як вже відмічалось, установлення допустимості доказів.

Допустимість доказу означає його законність, правомірність його використання для встановлення істини. Вона визначається, перш за все допустимістю того джерела, в якому доказ міститься. Закон дає вичерпний перелік доказів, і тому факти, почерпнуті із будь-якого іншого, не визначеного законом джерела, не можуть прийматися до уваги. Крім того, допустимість дже-

рела доказів визначається ще і тим, чи були дотримані при його отримання всі необхідні вимоги кримінального процесуального закону. Однак, і в допустимих джерелах можуть міститися дані, які не можна використовувати в якості доказів: припущення, здогадки, чутки, тобто дані, що не являються фактами. До числа недопустимих в якості судових доказів фактів слід віднести і такі, які встановлюють хоч і вагомі для справи, але які не потребують доказування обставини, наприклад загальновідомі істини, або факти, що суперечать звичайним законам природи. Допустимість і належність доказів пов'язані між собою: питання про допустимість виникає при розгляді належних доказів, а належними можуть бути визнані тільки допустимі докази [7, с. 72–73].

Фаткуллін Ф. Н. вважає, що показання, пояснення, висновки експертів, документи та інші джерела доказів — це в першу чергу визначені процесуальні форми, за допомогою яких фактичні дані, що мають значення по справі, вступають у сферу процесуального доказування. Одна і та ж процесуальна форма може бути властива декільком видам джерел судових доказів, і вона ще недостатня для чіткої характеристики найбільш вагомих їх ознак. Наприклад, в формі показань органа досудового розслідування та суду повідомляють відомі їм відомості про шукані факти свідки, підозрювані, потерпілі. Тут для визначення виду джерела доказів дуже важлива інша істотна ознака даного поняття, а саме той субстрат (від лат. *substratum* — основа, в загальнономовному та філософському сенсі — загальна матеріальна основа різноманітних явищ), іншими словами особа, предмет, що являється носієм фактичної інформації, яка використовується в процесуальному доказуванні [8, с. 129].

Скільки б носіїв інформації, що має значення для органів досудового розслідування і суду, об'єктивно не існувало, в справі не з'являються джерела судових доказів до тих пір, поки ця інформація не втілена у визначену процесуальну форму. Тільки ці два компоненти — носій фактичної інформації і процесуальна форма її отримання у справі, у сукупності утворюють поняття джерела доказів. Звідси слідує висновок про те, що під джерелом судових доказів розуміється процесуальна форма, за допомогою якої фактичні дані, що визнаються доказом, залучаються в сферу процесуального доказування [8, с. 129].

Будь-яке джерело доказів, що використовується як засіб процесуального доказування, повинно бути допустимим. Ця вимога стосується обох елементів поняття джерела, тобто як процесуальної форми отримання фактичної інформації (доказів), так і його носія. Якщо один з них не задовольняє визначеним умовам, то джерело фактичних даних може бути визнане недопустимим [8, с. 129].

Що ж до того, які носії інформації і за допомогою яких процесуальних форм можуть виступати в ролі джерела судових доказів, то це питання визначено діючим законодавством. У кримінальному процесі процесуальними джерелами доказів є — показання, речові докази, документи, висновки експертів (ст.84 КПК) [2, с. 37].

У цивільному процесі під оцінкою доказів науковці розуміють визначення належності і допустимості доказів, їх достовірності, достатності і наявності взаємного зв'язку, називаючи ці складові частини її змістом [9, с. 185].

Також на думку Ніколенка Л. М., важливою, якщо не головною передумовою винесення законного й обґрунтованого судового рішення є встановлення фактичних обставин справи — певного кола фактів, з якими закон пов'язує правові наслідки. Фактичні обставини встановлюються за допомогою доказування — особливої процесуальної діяльності, яку здійснюють особи, що беруть участь у справі, та суд. Отже, одним із центральних інститутів господарського судочинства є інститут доказування, зміст якого істотно впливає на виконання господарськими судами основної функції — захисту прав суб'єктів господарювання. Значення інституту доказування зростає в умовах посилення змагальних початків у судочинстві. Основна роль у доказовій діяльності відводиться особам, що беруть участь у справі [10, с. 3–4].

Допустимість судових доказів істотно обмежує використання відомостей про обставини справи в процесі доказування. Метою такого обмеження, на думку одних авторів, є забезпечення гарантій достовірності одержуваної і використаної судом інформації про шукані факти (Треушніков М. К.). Крім того, встановлення правил допустимості гарантує особам, що беруть участь у справі, передбачуваність судового процесу, а отже, сприяє зміцненню стабільності судового обігу [10, с. 146].

У дореволюційному процесуальному праві, метою встановлення різних обмежень судових доказів вважалось обмеження розсуду суддів, а також гарантія права вільного розпорядження сторонами своїми інтересами в процесі, оскільки досягнення істини, як вважалось, досягається у публічному змаганні сторін [10, с. 146]. У радянській науці арбітражного (господарського) і цивільного процесу встановлення правил допустимості розглядалось як забезпечення достовірних доказів, з тим щоб гарантувати встановлення істини у судових справах, а зміцненню судового обігу надавалось підлеглого значення у порівнянні зі встановленням об'єктивної істини [10, с. 146]. Вважаємо, що точка зору дореволюційних процесуалістів точніше відповідає принципам сучасного судового процесу, одним із основних принципів якого є диспозитивне начало, змагальність сторін та свобода в поданні ними до суду своїх доказів, і у доведенні перед судом їх непереконливості.

Пошук істини не повинен превалювати над гарантіями прав осіб, що беруть участь у справі, інакше обмеження державою прав і свобод громадян переступить межі, що встановила Конституція України в цілях захисту основ конституційного ладу, моральності, здоров'я, прав і законних інтересів інших осіб, забезпечення оборони країни і безпеки держави [10, с. 147].

Загальне правило допустимості полягає в тому, що в процесі доказування можуть використовуватися тільки засоби доказування, передбачені законом [10, с. 147–148].

Спеціальні правила допустимості, на відміну від загального правила, є встановлені законодавством вимоги, які обмежують використання конкретних засобів доказування, або вимоги, що приписують обов'язкове використання конкретних засобів доказування при встановленні певних фактичних обставин справи. Спеціальне правило допустимості застосовується тільки тоді, коли йдеться про важливі обставини, достовірність доказів яких має край важливе значення [10, с. 149].

Допустимість доказування певної обставини тільки вказаним у законі доказом означає, що такий доказ матиме доказову силу доти, поки не буде доведено неспроможність такого доказу. Обставина, підтверджується таким єдино припустимим доказом, визнається доведеною доти, поки протилежна сторона не доведе неспроможність самого доказу. Якщо обставина, на якій заснований позов у господарському і цивільному процесі, повинна бути підтверджена певним доказом, метою доказування іншої сторони в процесі є не просто надання доказів, які обґрунтовують її заперечення щодо відсутності цієї обставини, а надання доказів невірогідності цього доказу, що є єдино допустимим. Докази, одержані з порушенням закону, не можуть бути використаними як судові докази, тобто не повинні використовуватися судом у процесі доказування [10, с. 149–150].

За допомогою властивості допустимості, включаючи правило допустимості, обмежується коло відомостей щодо обставин справи, які сторона в спорі може надавати як судові докази на підтвердження своїх заяв. При цьому відомості, одержані з порушенням порядку, залишаються поза колом судових доказів. Метою такого обмеження є, по-перше, забезпечення достовірності судових доказів, достатньої для того, щоб використовувати ці докази в судовому доказуванні й робити висновки щодо існування або не існування юридичних фактів, що становлять предмет доказування. Ще однією метою, яка досягається введенням властивості допустимості є захист прав і законних інтересів осіб, що беруть участь у справі. Так, наприклад, закріплене в Конституції правило, що звільняє громадян від обов'язку свідчити проти себе самого і близьких родичів, є складовою частиною порядку отримання судових доказів (у цьому випадку — свідчення свідків). Найважливіша умова допустимості доказів — це дотримання принципу змагальності і рівноправ'я сторін, закріпленого в Конституції України. Порушення цих правил може спричинити визнання одержаних доказів неприпустимими й позбавлення їх доказової сили [10, с. 150].

Дотримання порядку отримання і дослідження доказів у суворо встановленому процесуальним законом порядку, набуло особливого значення в період ослаблення об'єктивної істини і підвищення початку змагальності в кримінальному, господарському та цивільному процесах. Судові докази можуть бути одержані тільки в результаті дій, передбачених законом, і не можуть бути одержані в результаті дій, які законом не передбачені, навіть якщо прямої заборони на такі дії закон не містить.

Відповідно до Європейської Конвенції про захист прав людини і основних свобод, кожен має право на справедливий судовий розгляд. Критерії «справедливого суду» містяться в ч. 3 ст. 6 Конвенції. Серед цих гарантій — право мати достатній час і можливості для підготовки до свого захисту. У широкому розумінні це право включає гарантії від використання недоброякісних, помилкових і сфабрикованих доказів. Такі гарантії реалізуються саме в правилах допустимості та їх дотриманні. Завдання суду, згідно з Конвенцією, полягає в тому, щоб переконатися, чи був судовий розгляд у цілому справедливим, включаючи й те, як були одержані докази. Таким чином судові докази повинні бути одержані способом, який гарантує справедливий суд [10, с. 151–152].

Відповідність порядку отримання, дослідження й оцінки доказів вимогам ст. 6 Конвенції є частиною властивості допустимості судового доказу.

Властивість допустимості доказів в сучасному судовому процесі повинна розглядатися як спосіб гарантувати права осіб, що беруть участь у справі, у найширшому розумінні. При цьому повинні бути гарантовані не тільки процесуальні права, але й права і свободи людини, закріплені в Конституції України і міжнародних договорах, в яких бере участь Україна [10, с. 152].

На думку Петрухіна І. П., достовірність висновків експерта залежить від достовірності і повноти слідчого матеріалу, на якому вони основані [11, с. 65].

Матеріали необхідні для проведення експертизи у кримінальному провадженні повинні бути отримані з дотриманням порядку збирання, представлення і дослідження доказів, в т. ч. або з дотриманням порядку ст. 93 КПК України [2, с. 39]: видані добровільно на вимогу (запит) слідчого, прокурора (наявність письмового запиту та відповіді супровідного листа про надання матеріалів), або отримані в порядку дотримання ст. 160, 164 (глава 15) КПК України [2, с. 63–64]. Тобто, вказане передбачає наявність клопотання слідчого та відповідної ухвали слідчого — судді про надання дозволу на тимчасовий доступ до речей і документів та їх вилучення в оригіналах чи копіях, наявність відповідного протоколу про тимчасовий доступ до речей і документів та опису вилучених речей і документів. Недотримання законодавчо визначеного порядку отримання матеріалів, в подальшому може призвести до визнання судом таких доказів недопустимими, і, як наслідок, до визнання як недопустимого доказу висновку експерта, що ґрунтується на таких доказах.

До спеціальних об'єктів судової економічної експертизи, інших видів експертиз, також належать документи, що складаються слідчим (судом) та іншими учасниками у процесі розслідування (розгляду) справи.

До таких документів належать: постанова слідчого, ухвала суду (про призначення експертизи; про внесення або відмову від внесення кримінального провадження до Єдиного реєстру досудового розслідування; про прийняття застави; про надання дозволу на тимчасовий доступ до речей і документів та їх вилучення; про проведення огляду, визнання речовими доказами

та долучення речей і документів до справи); протоколи (обшуку, огляду речей і документів, допиту, показань учасників розгляду справи / досудового розслідування; тимчасового доступу до речей і документів та їх вилучення; судового засідання; огляду речових доказів); клопотання різних учасників досудового розслідування кримінального провадження (розгляду судом справи) про проведення додаткових слідчих (судових) дій та відповіді на них [12, с. 376–377].

Так, за допомогою протоколу обшуку та протоколу про тимчасовий доступ до речей і документів та їх вилучення, експерт може визначити джерело надходження речей і документів (об'єктів дослідження) до матеріалів справи [12, с. 382].

Після вилучення речей і документів, слідчий або суддя повинні скласти протокол (ухвалу) про долучення матеріалів до справи. В даному випадку такі постанови та протоколи засвідчують, що експерт працює лише з об'єктами, які долучені до справи з дотриманням положень процесуального законодавства справи [12, с. 377].

Протоколи судового засідання містять відомості про порядок розгляду справи в залі суду. Для експерта набувають важливого значення відображені в протоколі відомості про учасників розгляду справи та позиції, які вони відстоюють; показання учасників справи; рішення суду щодо задоволення або відхилення задоволення клопотань учасників справи з оцінкою їх обґрунтованості. Вивчивши такі відомості, експерт може виділити обставини, на які не звернуто увагу раніше, але вони важливі для вирішення справи й підлягають його дослідженню [12, с. 378].

Усунення та запобігання недоліків, таких як ненадання експерту документального підтвердження джерела походження та процесуального статусу об'єктів дослідження, буде сприяти підвищенню цінності висновків експертів як доказу при використанні їх у слідчій та судовій практиці.

Пропонується доповнити статтю 242 чинного КПК України частиною четвертою наступного змісту: «матеріали, що надаються для проведення експертизи повинні мати документальні підтвердження процесуальних джерел їх отримання, належними та допустимими».

У Конституції України закріплено, що людина її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в нашій державі найвищою соціальною цінністю. На забезпечення реалізації цього положення — Основного Закону України спрямована діяльність правоохоронних органів та органів судової влади в державі. Розкриття і розслідування злочинів, розгляд і вирішення кримінальних справ — це сфера кримінально-процесуальної діяльності органів досудового розслідування, прокуратури та суду. Основний зміст кримінально-процесуальної діяльності складає робота з доказами: їх формування (збирання), перевірка, оцінка, прийняття рішення і його обґрунтування. У зв'язку з цим розробка проблем теорії доказів, в т. ч. їх належності, достатності і допустимості, була і залишається досить актуальною [13, с. 3].

Україна стоїть на шляху розбудови правової держави. Вона повинна забезпечити такий порядок регламентації процесуальних відносин, який міг би захистити людину, суспільство, державу від злочинів та встановив би гарантії втілення в життя правових принципів. Становлення України як правової держави передбачає укріплення законності в усіх сферах державної і громадської діяльності [13, с. 4].

Перелік посилань

1. *Судова експертиза*: зб. нормат.-правов. актів / Всеукр. громад. організ. «Незалеж. наук.-дослід. експертна спілка». Київ, 2015. 343 с.
2. *Кримінальний процесуальний кодекс України*. Київ, 2012. 292 с.
3. *Кистяковский А. Ф.* Общая часть уголовного судопроизводства: лекции читанные в императорском университете Св.Владимира. Киев, 2005. 118 с.
4. *Тертышник В. М.* Проблемы теории и практики доказывания на досудебных стадиях современного уголовного процесса. Суми, 1995. С. 194.
5. *Мухин И. И.* Объективная истина и некоторые вопросы судебных доказательств. Ленинград, 1971. С. 183.
6. *Треушников М. К.* Относимость и допустимость доказательств в гражданском процессе. Москва, 1981. 96 с.
7. *Белкин Р. С.* Собираение, исследование и оценка доказательств. Сущность и методы. Москва, 1966. С. 73.
8. *Фаткуллин Ф. Л.* Общие проблемы процессуального доказывания. Казань, 1976. С. 129–130.
9. *Фурса С., Цюра Т.* Докази і доказування в цивільному процесі: наук.-практ. посіб. Київ, 2005. 256 с.
10. *Ніколенко Л. М.* Доказування в господарському судочинстві: навч. посіб. Одеса; Суми, 2007. 415 с.
11. *Петрухин И. П.* Экспертиза как средство доказывания в современном уголовном процессе. Москва, 1978. С. 261.
12. *Бутинець Ф. Ф.* Судово-бухгалтерська експертиза: навч. посіб. Житомир, 2004. С. 459.
13. *Грошевий Ю., Стахівський С.* Докази і доказування у кримінальному процесі: наук.-практ. посіб. Київ, 2006. 272 с.

К ВОПРОСУ ДОПУСТИМОСТИ ДОКАЗАТЕЛЬСТВ, ПРЕДОСТАВЛЯЕМЫХ ДЛЯ ПРОВЕДЕНИЯ СУДЕБНЫХ ЭКСПЕРТИЗ

О. В. Щербина

В данной статье на основе проведенного анализа экспертной практики, изучения нормативных, научных и справочных информационных источников, проанализировано содержание термина «допустимости» доказательств в системе законных доказательств и, в частности, допустимости доказательств при выполнении судебной экспертизы.

Цель статьи — разработка проблем теории судебных доказательств, в т. ч. их принадлежности, достаточности и допустимости, с целью достижения задачи уголовного процесса, направленного на охрану прав, свобод и законных интересов участников уголовного производства.

Проанализированы наличие ряда условий, при которых фактические данные получают статус доказательств по делу, связывая допустимость доказательств с соблюдением процессуального порядка их получения.

Путем изучения положений Уголовно-процессуального кодекса Украины 2012 года, были определены некоторые негативные последствия в части не соблюдения в уголовном производстве допустимости доказательств при проведении судебной экспертизы. Процессуальным законом утверждается, что заключение эксперта не может основываться на доказательствах, которые признаны судом недопустимыми. При этом не учтены такие случаи, когда доказательства могут быть признаны судом уже при рассмотрении дела по существу, а не на стадии досудебного расследования. То есть, уже после проведения судебной экспертизы, после завершения досудебного расследования. В таком случае как следствие, при признании доказательств, которые были использованы при проведении судебной экспертизы, недопустимыми, такой вывод эксперта будет признано недопустимым доказательством по делу. Сейчас судебный эксперт, как участник судебного процесса, не уполномочен выявлять и предупреждать факты предоставления эксперту объектов на исследование, источник происхождения которых неизвестно или полученные с нарушением процессуального порядка их получения. В свою очередь, орган (лицо), который (которая) назначил (а) проведение судебной экспертизы, законодателем не обязан подтвердить эксперту источник происхождения объектов путем предоставления документального подтверждения в форме процессуальных документов о наличии полномочий и соблюдении процессуального порядка получения таких объектов.

По результатам проведенного исследования был подведен итог, что основными проблемами, на стадии досудебного расследования в уголовном производстве, при осуществлении судебной экспертизы являются: отсутствие понимания при назначении судебной экспертизы о необходимости неукоснительного обеспечения допустимости доказательств, выступающих в качестве объектов исследования. Существуют необходимости на законодательном уровне закрепить обязанность, при назначении экспертизы предоставлять эксперту не только объекты исследования, а и документальные подтверждения, подтверждающие источник происхождения и законность получения таких объектов.

В процессе написания статьи использованы материалы научных статей ученых процессуалистов и криминалистов, которые работали над проблематикой допустимости доказательств.

Материалы данной статьи могут быть использованы для практических работников правоохранительных органов и учебных заведений юридического направления.

По результатам анализа представлены предложения к действующему Уголовно-процессуальному кодексу Украины.

TO THE ISSUE OF ADMISSIBILITY OF EVIDENCE SUBMITTED FOR FORENSIC EXPERTISE

O. Shcherbyna

In this article, based on the analysis of expert practice, the study of normative, scientific and reference information sources is analyzed the content of the term "admissibility" of evidence in the system of legal evidence and, in particular, the admissibility of evidence in the performance of forensic analysis.

The purpose of the article is the development of the theory problems of forensic evidence, incl. their belonging, sufficiency and admissibility, with the aim of achieving the task of the criminal process aimed at protecting the rights, freedoms and legitimate interests of participants in criminal proceedings.

It is analyzed the existence of a number of conditions under which the actual data receive the status of evidence in the case, linking the admissibility of evidence with observance of the procedural order of their receipt.

By studying the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine in 2012, some negative consequences were identified in terms of the failure to comply with the admissibility of evidence in criminal proceedings during the forensic examination. The procedural law states that the expert's conclusion cannot be based on evidence that is recognized by the court as inadmissible. At the same time, such cases are not taken into account when evidence can be recognized by the court already when the case is examined on the merits, and not at the stage of pre-trial investigation. That is, after the forensic examination, after the completion of the pre-trial investigation. In this case, as a consequence, when recognizing the evidence that was used in the forensic examination unacceptable, such an expert's conclusion will be recognized as inadmissible evidence in the case. Now the forensic expert, as a participant in the judicial process, is not authorized to identify and prevent the facts of the provision of the objects to the expert for a study whose source of origin is unknown or received with a violation of the procedural order of their receipt. In turn, the body (person) who appointed (a) carrying out of a forensic examination by the legislator is not obliged to confirm to the expert the source of the objects' origin by providing documentary evidence in the form of procedural documents on the existence of powers and observance of the procedural order for obtaining such objects.

According to the results of the conducted research, the main problems at the stage of pre-trial investigation in criminal proceedings in the implementation of forensic examination are the following: lack of understanding when appointing a forensic examination about the need to strictly ensure the admissibility of evidence acting as research objects. There are needs at the legislative level to fix the duty, when appointing expertise to provide the expert not only with the objects of research, but with documentary evidence confirming the origin and legitimacy of obtaining such objects.

In the process of the article writing, the materials of the scientific articles of the scientists-processualists and forensic scientists, who worked on the problem of the admissibility of evidence, were used.

The materials of this article can be used for practical workers of law enforcement bodies and educational institutions of legal direction.

Proposals are submitted to the current Criminal Procedure Code of Ukraine based on the results of the analysis.